

**Міністерство освіти і науки України  
Луцький національний технічний університет  
Кафедра філософії, політології та права**



## **МАТЕРІАЛИ**

**МІЖВУЗІВСЬКОГО СЕМІНАРУ  
«ІСТОРІОСОФСЬКІ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКІ КОНЦЕПЦІЇ  
В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНО-  
ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ  
(ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ  
М.І.КОСТОМАРОВА)»**

**17-18 ТРАВНЯ 2017 РОКУ**

**ЛУЦЬК – 2017**

Матеріали Міжвузівського семінару на тему: «Історіософські та державницькі концепції в розвитку української соціально-філософської та політико-правової думки (до 200-річчя від дня народження М.І.Костомарова)». – Луцьк, ЛНТУ, 2017. – 28 с.

**ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:**

Ситник О. І., кандидат політичних наук, доцент, зав. кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ

**ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:**

Московчук А.Т., кандидат економічних наук, декан факультету обліку та фінансів Луцького НТУ.

**ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:**

Земко А.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Матвеева Г.А., асистент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Піменова О.О., кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Полухтович Т.Г., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Сичевська-Возняк О.М., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Сільвестрова О.Ю., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Терещук Г. А., кандидат юридичних наук, асистент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ;

Щербюк Н.Ю., кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії, політології та права Луцького НТУ.

## ЗМІСТ

Артеменко С. Б., Фляшнікова А. Б. ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ М.ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ .....	4
Блохин В. Н. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИИ: СПЕЦИФИКА УКРАИНСКОЙ СИТУАЦИИ .....	5
Orest Boichuk UKRAIŃSKO-POLSKA WSPÓŁPRACA CENTRÓW BADAWCZYCH .....	7
Orest Boichuk, Iryna Hryniuk WYMIANA MŁODZIEŻOWA W STOSUNKACH POLSKO- UKRAIŃSKICH .....	8
Герасим'юк І. Л. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ В ІСТОРИОСОФСЬКИХ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ .....	10
Косінський П. М. ІСТОРИОСОФСЬКІ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКІ ІДЕЇ В ПРАЦЯХ М.І. КОСТОМАРОВА .....	13
Пасюк І. М. ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ІСТОРИОСОФІЇ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА .....	15
Піменова О. О. РОЗБУДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: В УМОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ .....	17
Сільвестрова О. Ю. ІДЕЯ НАРОДНИЦТВА У ІСТОРИОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ М. І. КОСТОМАРОВА .....	20
Ситник О. І. УКРАЇНСЬКА ІДЕЯ У ТВОРЧОСТІ П. КУЛІША .....	22
Сичевська-Возняк О. М. НАЦІОНАЛЬНІ І ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ М.КОСТОМАРОВА .....	24
Шевель А. О. УСВІДОМЛЕННЯ ПРЕКРАСНОГО ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ УКРАЇНЦІВ .....	25

## **ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ М.ГРУШЕВСЬКОГО ДЛЯ СУЧАСНОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ**

В ХХІ столітті М.Грушевський залишається тією історичною персоналією, науковий феномен якої актуалізує дослідницький інтерес значної кількості вчених міждисциплінарного профілю. Не виключенням в цій сфері виступають соціально-філософські ідеї вітчизняного науковця, евристичний потенціал яких постає у дослідженні соціальних проблем сучасних суспільств.

Слід зауважити, що система соціологічних поглядів М.Грушевського відображена у його працях «Початки громадянства», «Генетична соціологія», в яких висвітлені основні принципи історико-соціологічної методології цього науковця. У своїх наукових здобутках Грушевський змалював особливий образ соціології, яка повинна була досліджувати соціальні явища та процеси під історичним кутом зору. Це вимагало використання історичних підходів та методів пізнання, зокрема аналогії, порівняльного аналізу, системного підходу тощо. Крім того, вихідним принципом М.Грушевського у розумінні суспільства було визнання історичного первинним за будь-які інші форми суспільного та наукового. Цей вчений був переконаний, що так звані «процес еволюції націй, розвивається у трьох головних площинах – політичній, економічній та культурній, які... у комплексі охоплюють собою «обсяг» історичного існування нації» [2, с. 220]. В цьому контексті для українського вченого визначальною темою його наукового пошуку стають ідеї історичного виникнення, еволюцій суспільства, державності, націй, їх соціальний та культурний розвиток загалом.

Особливої уваги заслуговує проведений М. Грушевським соціологічний аналіз українського етнокультурного матеріалу. Вчений визначає передумови та перспективи розвитку українського суспільства, обґрунтовуючи право українського народу на власну державу тим, що український народ існує як окремий історичний, культурний і етнічний об'єкт. М.Грушевський під терміном «народ» розумів наступне: «...так відрізняється українська людність від своїх найближчих сусідів принципами антропологічними – в будові тіла, і психофізичними – в складі індивідуальної вдачі, в відносинах родинних і суспільних, в побуті і культурно-матеріальній і духовній сфері. Сі психофізичні і культурні прикмети, що мають за собою більше або менше поважну історичну давність – зовсім виразно зв'язують у національну цілісність поодинокі групи української людності супроти інших таких цілостей і роблять з неї живу національну індивідуальність, нарід, з довгою історією» [1, с. 155-156].

Досліджуючи історію українського народу, М.Грушевський обґрунтував думку про український народ як окрему етнокультурну одиницю, що є спадкоємницею Київської Русі та набула свої етнокультурні риси в умовах Галицько-волинської та Литовсько-Польської держав. Вчений розглядав українську націю як виключно «хліборобську», яка внаслідок чужоземного панування втратила вищі класи. Він виділяв позитивні та негативні риси українського народу. До позитивних належать вроджена логічність думки, високі культурні й соціальні інстинкти, висока краса побуту. До негативних рис – відсутність національної свідомості, слабкість національного інстинкту, низький рівень освіти, культурного та політичного виховання.

Аналізуючи історію українського народу, М.Грушевський також висуває ідею «національної самооборони». Він вважав, що вся історія українського народу – це розбуджена енергія національного самозбереження перед загрозою національної загибелі. На такому історичному ґрунті виростають ідеали українського народу: свобода, рівність і народний ідеал справедливості або автономії.

В тісному зв'язку з проблемою «народу» та його ролі в історичному процесі М. Грушевський розглядав питання «держави». У праці «Українська партія соціалістів-революціонерів та їх завдання» він висував ідею пріоритету інтересів народу, суспільства над інтересами держави. У поглядах на державу вчений дотримувався думки, що

національним інтересам України найбільш відповідає статус автономії в складі Російської Федерації. Він вирізняв два шляхи становлення федерації, а саме: через об'єднання двох і більше держав з їх ініціативи або з ініціативи зверху, коли унітарна держава стає федерацією, поділивши суверенітет з територіями. Але, після ліквідації УНР більшовицькою Росією, М. Грушевський визнавав необхідність існування української незалежної держави.

Важливим напрямом соціальних досліджень М.Грушевського була проблема національного самовизначення. Це поняття він трактує таким чином: цілковита самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку [3, с. 204]. При цьому вчений наголошував на тому, що, прагнучи до власної державності й політичної незалежності, нація повинна бути впевненою, що вона виплекає у своєму середовищі розумних і далекоглядних кермачів, які приведуть народ до процвітання.

Отже, враховуючи вищесказане, необхідно зазначити, що соціально-філософські ідеї М.Грушевського можуть виступати евристичним підґрунтям для збагачення теоретико-прикладних положень історичної й темпоральної соціології, соціології науки, соціології політики, соціології культури, індустріальної соціології, етносоціології, соціології моралі, соціології культури, соціології права, соціології комунікації тощо. При цьому значний евристичний потенціал наукових ідей Грушевського в сучасних умовах залишається у повній мірі недослідженим, що потребує проведення в подальшому більш комплексного дослідження його наукових здобутків для розвитку соціологічного пізнання в сучасних умовах.

#### **Список використаних джерел**

1. Винар Л. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. – К., 1995. – 304 с.
2. Погляди М. С. Грушевського на історичний процес / В. М. Тарабан / Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – 2008. – № 612. – С. 219-222.
3. Солдатенко В.Ф. Внесок М.С. Грушевського в розробку концепції національно-демократичної революції. / В.Ф. Солдатенко // Михайло Грушевський – науковець і політик в контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К., 2002. – С.202-208.

Блохин В. Н., старший преподаватель,  
кафедра истории и педагогики

Белорусская государственная сельскохозяйственная академия

### **ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИИ: СПЕЦИФИКА УКРАИНСКОЙ СИТУАЦИИ**

В настоящее время в Украине и других постсоветских республиках сформировалась тенденция игнорирования многих идеологических вопросов, что может негативно повлиять на социально-экономическое и политическое развитие. Подобная ситуация угрожает демократическим преобразованиям и гражданскому обществу. Поэтому актуальной задачей является разработка национальной идеи, которая должна иметь прочное основание и широкую социальную базу. Национальная идея должна преодолеть ограниченность этнокультурной идеологии, которая считает безусловным приоритетом культурный, конфессиональный и языковой монополизм в государстве.

Идеология представляет собой важную составляющую культуры, оказывает ключевое влияние на самосознание социальных групп и классов.

Совсем недавно, многие украинские учёные заявляли о неактуальности национальной идеи, которая основывается лишь на лозунгах национального освобождения, так как Украина получила государственный суверенитет. Однако в настоящее время, этот исторический рубеж, который, как казалось, преодолён в начале 1990-х годов, снова стал крайне актуален.

Возобновление остроты сохранения национальной независимости связано с военным конфликтом спровоцированным Россией в 2014 году. Большинство политологов оказались удивлены и не смогли спрогнозировать этой угрозы [1].

С 2014 г. насущной проблемой стало сохранение Украины как государства, борьба с различными видами российской агрессии (от непосредственно военной, до информационных и пропагандистских атак). Особую роль в этой борьбе играет выработка общей национальной идеи, которая способствует общественной солидарности.

В современной науке выделяют два основных вида национальной идеи. Первый вариант основывается на этнических и культурных особенностях, специфике общественного самосознания. Во втором случае – ведущее значение имеет гражданское самосознание и социально-политические факторы. Выбор того или иного типа национальной идеи зависит от этапа развития общества (традиционная, индустриальная или постиндустриальная стадия). На постсоветском пространстве большее распространение получили национальные идеи на основе этнических и культурных факторов. Базой таких идей является языковая общность, единая историческая концепция развития, преобладание титульной нации.

Сложность развития национальной идеи в Украине связана фрагментарностью общества, наличием обширных общностей с серьезными ментальными, культурными и политическими отличиями.

Для устойчивого развития украинского государства необходима модернизация (трансформация) национальной идеи, расширение роли ценностей демократии и гражданственности. Актуально развитие идей европейской интеграции, широкая информационная и разъяснительная работа с населением о приоритетах и фундаментальных основах европейской цивилизации, частью которой и является Украина. Важно завершить т.н. «возвращение в Европу» после длительного периода дистанцирования от европейских ценностей и образа жизни.

Этнокультурная составляющая национальной идеи должна сохраняться и впредь, однако необходимо учитывать интересы национальных меньшинств и допускать этнический плюрализм, терпимость и толерантность к представителям других наций (если эта толерантность не угрожает национальным интересам и будущему страны) [2].

Таким образом, в качестве принципов формирования национальной идеи в Украине (с учетом многосложного характера общества и интересов государства) можно отметить: мультикультурализм как принцип культурной политики поликультурного общества; принцип культурной демократии; поощрение культурного самосознания при отказе от навязывания определенного типа сознания; сохранение и развитие языкового разнообразия; направленность культурной политики на развитие творчества; ориентация как на национальные ценности, так и на общечеловеческие; признание приоритета международно-правовых актов в сфере общественного производства.

### **Список использованной литературы**

1. Безклубенко С.Д. Національна ідея в контексті «загальнолюдських» цінностей / С.Д. Безклубенко // V Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Культурологічний дискурс сучасного світу: від національної ідеї до глобалізаційної цивілізації»: матеріали всеукр. наук. – практ. конф., 2007 р., 1-2 черв., м. Київ. – К., 2007. – С. 13-19.
2. Дрожжина С.В. Национальная идея как фактор объединения украинского общества / С.В. Дрожжина // Вісник ДонНУЕТ – 2013. – № 2 (58). С. 19-29.

## UKRAIŃSKO-POLSKA WSPÓLPRACA CENTRÓW BADAWCZYCH

Ważnym elementem współpracy naukowej stanowi działalność centrów badawczych. Dla przykładu: Fundacja Centrum Badań Polska-Ukraina im. Hetmana Piotra Konaszewicza-Sahajdacznego, która powstała w 2011 roku. Jej celem jest realizacja wspólnych polsko-ukraińskich inicjatyw, które mają służyć budowaniu współpracy i dobrych stosunków pomiędzy Polską i Ukrainą.

Oficjalna strona podaje następujące wydarzenia, organizatorem oraz współorganizatorem, których była ta Fundacja w 2014 roku.

Od stycznia do marca głównym tematem prac Fundacji i Portalu Polsko-Ukraińskiego były wydarzenia związane z Euromajdanem w Kijowie, Lwowie i innych miejscach na Ukrainie.

Fundacja była współinicjatorem i partnerem w realizacji projektu pod tytułem „NATO-Polska-Ukraina. Doświadczenia i perspektywy» W ramach projektu przygotowano i zrealizowano debatę oraz konferencję naukową poświęconą kwestiom współpracy pomiędzy Polską i Ukrainą w ramach NATO oraz perspektywom jej rozwoju wobec aktualnych wyzwań związanych z niestabilną sytuacją na wschodzie Ukrainy.

W ramach projektu została przygotowana publikacja monograficzna pt. „NATO-Polska-Ukraina. Partnerstwo dla Pokoju. 20 lat później». Publikację można pobrać w formacie pdf.:

W maju wspólnie z Wyższą Szkołą Informatyki i Zarządzania oraz Regionalnym Ośrodkiem Debaty Międzynarodowej w Rzeszowie zorganizowana została polsko-ukraińska konferencja naukowa poświęcona zmianom, jakie zaszły na Ukrainie w związku z Euromajdanem, w której wzięli udział m.in. przedstawiciele Uniwersytetu Przykarpackiego im. Wasyla Stefanyka w Iwanofrankiwsku.

W listopadzie 2014 Portal Polsko-Ukraiński polukr.net był patronem medialnym XIV Forum Ekonomicznego we Lwowie.

W dniu 1 grudnia 2014 roku we współpracy z organizacją „Euromajdan Warszawa» zorganizowano debatę pt. „Ukraina i Polska rok po Euromajdanie», w której wzięli udział: dr Kazimierz Wóycicki ze Studium Europy Wschodniej i Akademii Europejskiej Krzyżowa oraz eksperci Fundacji Centrum Badań Polska-Ukraina: Adam Lelonek i Daniel Szeligowski. [1]

Kolejną fundacją, ale nie mniej ważną działalność, której dotyczy do ukraińsko-polskich relacji naukowych jest Fundacja Stefana Batorego. W celach tej organizacji jest zaznaczono, że ona działa na rzecz zbliżenia między państwami Unii Europejskiej i wschodnimi sąsiadami, przede wszystkim Ukrainą i Białorusią. Wspiera działania sprzyjające wymianie wiedzy między krajami Europy Środkowej i Wschodniej doświadczeń związanych z procesami przemian politycznych, budowaniu społeczeństwa obywatelskiego i rozwiązywaniu problemów społecznych. Dąży do zwiększenia roli polskich organizacji pozarządowych na arenie międzynarodowej.[2]

Ta Fundacja jest organizatorem Forum „Polska-Ukraina». W listopadzie 2016 roku miał miejsce kolejny, piąty forum. W ramach tego odbyła konferencja i wymiana myśli między politykami a naukowcami z obu stron granicy. Szczególnie ważnym był temat tego spotkania ze względu na to, że 2016 rok pokazał siebie w stosunkach dwustronnych jak jeden z najgorszych ze względu na problemat tożsamości społeczeństwa w obu krajach. Do dyskusji o tych kwestiach zostało zaproszono ponad 40 osób z Ukrainy i Polski, polityków, ekspertów, historyków i publicystów. [3]

Nie mniej ważną rolę i wpływ ma Fundacja Międzynarodowa „Odrodzenia». Właśnie ta Fundacja była współorganizatorem tej dyskusji panelowej w listopadzie 2016 roku. Ona była nie tylko jako współorganizator, ale także nadała pieniędzy na realizację tego projektu.

Fundacja ta jest pozarządową organizacją i ma środki finansowe, które nie nadają się jej państwem. Ze względu na to, ta organizacja może prowadzić projekty w sferze naukowej.

Współpraca odbywa się i na poziomie jednostek placówek naukowych.

Przykładem może być Oddział PAN w Lublinie, który już w chwili utworzenia 15 lat temu, z inicjatywy jego pierwszego prezesa – profesora Zbigniewa Lorkiewicza, który taką współpracę zainicjował. Na przestrzeni następujących lat współpraca ta dynamicznie rozwijała się w

zakresie rolnictwa i ochrony środowiska, techniki, medycyny i kultury, przy dużym zaangażowaniu komisji naukowych Oddziału skupiających setki naukowców polskich i ukraińskich. [4]

Wielu naukowców ukraińskich bierze udział w kolegiach wydawniczych czasopism Oddziału, w Komisjach Naukowych Oddziału, w komitetach organizacyjnych wspólnych konferencji naukowych i we wspólnych projektach badawczych, np. dotyczącym środowiska przyrodniczego Polesia

Dużym wsparciem dla współpracy naukowej jest utworzone w 2014 r. Przedstawicielstwo PAN w Kijowie. Propozycje dla Rady Programowej Przedstawicielstwa odnośnie współpracy z Ukrainą (w oparciu o doświadczenie Oddziału PAN w Lublinie) dotyczą:

- Prowadzenia wspólnych badań naukowych i projektów w ramach U.E.
- Pisania prac doktorskich i habilitacyjnych na polskich i ukraińskich uczelniach.
- Recenzowania wzajemne prac naukowych.
- Opracowywania wspólnie monografii naukowych, w tym dziejów historycznych naszych narodów.
  - Tłumaczenia książek naukowych, podręczników, monografii na języki polski i ukraiński.
  - Organizowania prezentacji (popularyzacji) wspólnych wydawnictw.
- Wymiany (staże) pracowników naukowych i studentów (uczelnie wyższe, instytuty naukowe).
- Wspólnego obchodzenia uroczystości państwowych i rocznic wielkich osobistości obu narodów. [5]

Analizując stan współpracy i wymiany między naukowcami i studentami możemy przedstawić kolejny wyniki.

W tej dziedzinie współpraca zaczęła się prawie po odzyskaniu niepodległości obu państw i zaczęła się perspektywa do zwiększenia tej współpracy. Po odzyskaniu niepodległości zostało podpisano sporo umów między państwowych i między ministerskich, które dotyczyły do wymiany naukowej i studentów. Ważnym dokumentem który reguluje stosunki w tej dziedzinie zostało Porozumienie o współpracy między Ministrem Edukacji Narodowej RP a Ministerstwem Oświaty i Nauki Ukrainy podpisane 2 lipca 2001 roku. W niej zostało określono i umówiono wymianę studentów. Chociaż to nie jest potężnym instrumentem we współpracy naukowej. Najpierw o konkursie na otrzymanie stypendium od Ministerstwa mało informowane.

### **Bibliografia**

1. Fundacja Centrum Badań Polska-Ukraina. <http://www.polukr.net/fundacja-centrum-badan-polska-ukraina/>
2. Fundacja im. Stefana Batorego. [http://www.batory.org.pl/o\\_fundacji](http://www.batory.org.pl/o_fundacji)
3. Uczestnicy Forum Polska-Ukraina 10-11 października 2016, Warszawa. [http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Uczestnicy%20Forum%20Polska-Ukraina%2010-11\\_10\\_2016%20Warszawa.pdf](http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/Uczestnicy%20Forum%20Polska-Ukraina%2010-11_10_2016%20Warszawa.pdf)
4. Współpraca naukowa Oddziału PAN w Lublinie z Ukrainą. <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/Biul20/wspolpraca.pdf>
5. Andrzej Korytko. Polsko-ukraińska współpraca naukowa na przykładzie działań olsztyńskiego środowiska historycznego

Orest Boichuk, doktorant  
Podkarpacki Uniwersytet Narodowy imienia Wasyla Stafanyka

Iryna Hryniuk, doktorant  
Iwano-Frankiowski Narodowy Techniczny Uniwersytet Ropy Naftowej i Gazu

### **WYMIANA MŁODZIEŻOWA W STOSUNKACH POLSKO- UKRAIŃSKICH**

W stosunkach polsko-ukraińskich są ważnymi oprócz relacji politycznych także współpraca na poziomie społecznym. Współpraca między naukowcami i studentami odgrywa potężną rolę w dążeniu obuch narodów do głębszej integracji społecznej. Więc jest ona nie koniecznym czynnikiem, który może doprowadzić do tego. Nie mniej ważnym czynnikiem jest wymiana młodzieży. Ponieważ, właśnie młodzież jest najwięcej internacjonalną jednostką społeczną, tak jak



dla niej są główne ważności, które wychodzą za ramy tożsamości narodowej. Więc ona jest prostym obiektem dla wpływu i może szybko zamieniać swój światopogląd.

Młodzież jest także tą jednostką społeczną, która najmniej poddaje się wpływu stereotypom historycznym i etc. Przy pomocy skoordynowanej polityki młodzieżowej odbywa się integracja i zbliżenia między narodami. Z tego powodu, badanie współpracy polsko-ukraińskiej w sferze polityki młodzieżowej jest aktualnym i ważnym. Jeszcze jednym argumentem na korzyść głęboko wpływu młodzieży na stosunki bilateralne jest najbardziej mobilną jednostką społeczeństwa.

Analizując perspektywy rozwojowe współpracy ukraińsko-polskiej na poziomie młodzieżowym, wynika pytanie o poziomie rozwoju, rolę i miejscu w tym procesie takich instytucji jak pozarządowe młodzieżowe organizacje i organizacje wymian młodzieżowych. We większości europejskich krajów te instytucje odgrywają ważną rolę w uregulowaniu dużo problemów, które dotyczą do zwykłego obywatela. Warto podkreślić, że niestety, rolę i wpływ na Ukrainie takich organizacji są nie zbyt mocne. Co roku startuje sporo projektów w sferze charakteru informacyjnego i edukacyjnego. Biorąc udział w tych projektach młodzież ma możliwość udoskonalić swoje wiedzy i umiejętności, żeby w przyszłości wprowadzić ich w życie.

Analizując informacje za 2014 rok Polska współfinansowała 42 projekty wymiany młodzieżowej z Ukrainą, w udziale których wzięło uczestnictwo 860 ludzi z Ukrainy i 900 ludzi z Polski, właśnie podkreśla ważność tego instrumentu dla obuch państw, z punktu widzenia Polski. Niestety informacji ze strony Ministerstwa młodzieży i sportu nie udało znaleźć.

Pierwsza Umowa, która ma stosunek do współpracy młodzieżowej, była podpisana jeszcze w czerwcu 1991 roku między Polską i byłą Ukrainą Radziecką.

W artykule 2 [1] tej ustawy są określone te sfery, w których będą inicjowały i nadawały strony poparcie w płaszczyźnie wymiany młodzieżowej. Ilość tych sfer stanowi 16. Bardzo ważnym, naszym zdaniem, to, że tutaj zostało określone kolejno rzeczy:

- 1) wzajemne badanie dziedzictwa kulturowego, naukowego i gospodarczego w obuch społeczeństwach;
- 2) organizacja wspólnych wydarzeń, które będą popularyzowały stan wiedzy młodzieży o państwie-partnerze;
- 3) wsparcie kontaktów i rozwój współpracy młodzieżowej w sferze mediów,
- 4) transgraniczne wymiany młodzieży i wymiana młodzieżowa;
- 5) organizacja wzajemnych seminariów i spotkań, które dotyczą poznaniu wspólnych stron historycznych i stosunków bilateralnych narodowości polskiej i ukraińskiej, które także pomagają zbliżeniu młodzieży obuch państw.

W artykule 3 zostało zaznaczone, że strony tej ustawy będą inicjowały, tworzyły i wspierały podobne inicjatywy, a także będą prowadziły dużą kampanię informacyjną. [1]

Dla realizacji celów tej ustawy strony utworzą Wspólną Komisję, która będzie składała się z dwóch współprzewodniczących i z ośmiu osób od każdej strony.[1]

W artykule 8 zostało zaznaczone, że uczestnicy współpracy i wymiany ze stron tego traktatu mogą korzystać z pomocy organizacji pozarządowych. Także w tym traktacie zostało wpisano sposób finansowania projektów młodzieżowych i zobowiązania stron na tym etapie. Według tej ustawy, przyjmująca strona będzie brała na siebie wydatki powiązane z mieszkaniem i ubezpieczeniem, a także będzie wypłacała pieniądze na co dzień. Ten traktat bardzo ciekawy ze względu na to, że w nim zostało opisano mechanizm współpracy młodzieżowej, zaznaczono środki pochodzenia pieniędzy na wprowadzenie w życie celów tego traktatu. Także w tym Układzie została zaznaczona zasada bezpośrednich kontaktów organizacji młodzieżowych, szkół i innych organizacji, które są związane z działalnością w sferze młodzieżowej.

Ważnym kierunkiem współpracy w płaszczyźnie młodzieżowej w drugiej połowie lat 90 tych stało przygotowanie liderów społecznych przez prowadzenie seminariów na temat procesów demokratycznych. Te seminaria i projekty zostały tradycyjnymi we współpracy młodzieżowej obuch państw. [2, s. 89] Warto podkreślić, że na początku lat 90 tych współpraca młodzieżowa szybko rozwijała się, gdzie główną rolę odgrywał w tym procesie stworzony w 1992 roku Komitet narodowy organizacji młodzieżowych. Członkami tej struktury na koniec lat 90 były 450 organizacji młodzieżowych. Oprócz tego w 1993 roku został stworzony Ukraińsko-Polski forum młodzieżowy. Właśnie to przez niego były zorganizowane seminaria z problem rozwoju

демократії. Хоча останній проект через цю інституцію був організований в 2005 році. Далі інформації про діяльність цієї структури ніколи немає. [3]

Важкою співпрацею є стосунки між організацією „Пласт» і Зв'язком Харцерства Польського (ZHP). Але згаданий вираз співпраці не має потужного розвитку. Саме, в цьому напрямку співпраця була б і мала б найбільш важливий характер. Ці дві організації просувають виховання патріотичне. Розуміння і розширення співпраці між цими двома організаціями принесли б найбільший ефект і спрямували б стосунки двосторонні до глибшої співпраці.

Для цього кілька причин. Спочатку ця організація має в собі 95 тис. членів. Це велика кількість, для будь-якої організації позадержавної. По-друге ця організація пропагує дуже важливі закони, на основі яких вона веде виховання молодих людей.

Відповідно до інформації, яку надає веб-сторінка Зв'язку Харцерства Польського „Віддаємо виховання дітям і молоді згідно з харцерськими цінностями, такими як: патріотизм, братерство, дружба, служба, віра, праця, справедливість, воля і мир.»[4]

По-третє вона набирає членів дітями, які готові прийняти інформацію і вони ще не під впливом будь-якої занадто виваженої філософії свого сусіда і можуть відкрито проводити розмову, тим самим отримувати нові контакти, які в майбутньому будуть поглиблювати стосунки двосторонні. По-четверте ці організації мають довгу історію існування і були створені на початку 20 століття. З боку української існує інша організація скаутська, яку називають „Пласт». Кількість членів менша і за інформацією з офіційної веб-сторінки цієї організації становить 6 тис. осіб. Закони цієї організації схожі. Головною метою „Пласту» є виховання дітей і людей, щоб вони в майбутньому стали свідомими, відповідальними лідерами і керівниками суспільства. [5] Не можемо сказати, що співпраця між цими організаціями не існує. Але вона не є на найвищому рівні, чи хоча б могла мати більше спільних подій.

### **Бібліографія**

1. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і урядом Республіки Польща про співробітництво молоді і молодіжні обміни. [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616\\_164](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_164)
2. Стрільчук В. В. Україна – Польща: транскордонне співробітництво у культурній сфері (90-ті рр. ХХ – поч. ХХІ ст.)
3. Український національний комітет молодіжних організацій проводить благодійну акцію «Молодь наше майбутнє!». <http://www.radiosvoboda.org/a/874769.html>
4. Misja ZHP. <https://zhp.pl/ozhp/misja-zhp/>
5. Мета Пласту. <http://www.plast.org.ua/about/goal/#>

Герасим'юк І. Л., ст. гр. ЕЕ-11

Луцький національний технічний університет  
Науковий керівник: к.ф.н., доц. Сільвестрова О.Ю.

## **ШЛЯХИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДУМКИ В ІСТОРІОСОФСЬКИХ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ**

В умовах розвитку державотворчих процесів, які відбуваються під час глибокої ціннісно-нормативної кризи в Україні, зростає роль історичної науки як фактору формування національної свідомості і створення сучасної системи духовних і культурних цінностей, що зумовлює актуальність дослідження взаємовідносин історичної науки та історіософії.

Метою дослідження є визначення місця і ролі історіософських ідей у процесі розвитку української історичної науки у контексті творчості видатних діячів української історіографії та національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Українська історіософія як складова українського культурного відродження, знаходиться на межі історії науки та історії культури, політики та масової свідомості. Це поширює можливість використання «нового культурологічного підходу» (Л.Репіна) у

вивченні історичних цілісностей: не лише соціально-економічної і політичної історії, а й історії картин світу, систем цінностей, форм соціальної поведінки, символів і ритуалів [1].

Об'єктом дослідження є процес становлення та розвитку історіософських ідей на ґрунті української історичної науки.

Предмет дослідження становлять історіософські ідеї та концепції в творчості українських істориків – представників різних течій кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Історіографічна розробка проблеми становлення української історіософії, розпочалася ще у 1890-і рр. У творах М.Драгоманова, О.Лазаревського, М.Василенка, присвячених окремим питанням української історіографії, можна знайти перші спроби звернення до історіософських засад наукової діяльності українських учених. На початку ХХ ст. в роботах О. і М. Грушевських відчувалося прагнення дослідити історіософські ідеї українських істориків у процесі національного відродження і суспільно-політичного руху. Поява у цей період спеціальних історіографічних розвідок було ознакою зрілості української історичної науки, яка завершувала своє перетворення з проблемної галузі російської чи польської історіографії у національну історичну науку з власними історіософськими концепціями, методологічними підходами та організаційними установами [2].

Другий етап у вивченні української історіософії припадає на 1920-і рр. Це доба піднесення української історичної науки, яка цілком відповідала світовому рівню і стандартам. В радянській Україні розгортається науково-дослідна діяльність, організована при ВУАН академіками М.С.Грушевським і Д.І.Багалієм. У творах цих корифеїв, їх учнів та співробітників (О.Грушевського, Й.Гермайзе, В.Щербини, С.Шамрая, О.Оглоблина тощо), поряд з повільною рецепцією нової марксистської термінології, спостерігається могутня ідейно-концептуальна інерція попереднього періоду. Українська історіографія розглядається як один з визначальних факторів національного відродження, а філософські засади творчості істориків пов'язуються з соціокультурними і психологічними обставинами їхнього життя або з соціально-економічною структурою суспільства.

Наприкінці 1920 – початку 1930-х рр. в Українській СРР почалося згорання політики українізації; було перервано зв'язки між науковцями на еміграції і на батьківщині, розпочалися репресії проти істориків. Історіографічна ситуація 1920-х рр. у Західній Україні і на еміграції пов'язана з політико-ідеологічною переоцінкою надбань українського демократичного руху ХІХ – початку ХХ ст. та визвольних змагань 1917-1920 рр. На думку І.Кревецького, в українській історичній науці відбувся «національно-державницький перелом». Л.Винар охарактеризував ситуацію як «історіософічно-історіографічний двобій» між істориками-державниками та істориками-народниками. В цьому двобійі джерелознавчо-методологічні питання відсувалися на другий план, а суперечки велися навколо різних способів інтерпретації минулого.

Загальні особливості літератури двох перших періодів полягають, по-перше, у відсутності в науковому лексиконі терміну «історіософія»; по-друге, в двоякому характері більшості творів, які можуть бути одночасно зараховані нами як до джерел, так і до наукової літератури: їх авторами являлися провідні українські історики й історіософи тієї доби.

На наступному етапі в 1930-1950-х рр. діаспорна історіографія відходить від гострої полемічної орієнтації: історики-державники починають нову переоцінку наукової спадщини народників. Л.Винар вказує, що тогочасна критика «історіографічно-історіософічних концепцій» проводилась на належному академічному рівні. Зокрема, Д.Дорошенко, О.Оглоблин і Б.Крупницький частково визнають «державницьке думання» М.Грушевського. Філософським та культурологічним підходом відрізняються праці Д.Чижевського, присвячені як окремим українським мислителям, так і розвитку філософії та літературного процесу в Україні. Характерним для літератури цього періоду видається застосування біоісторіографічного підходу при дослідженні української історіософії та історичної науки. На відміну від 1890-1920-х рр. розповсюджується наукова категорія «історіософія», яка поки що не отримує жодних визначень і тлумачень.

В радянській історичній науці в Українській РСР наприкінці 1950-х рр. розпочинається «мікроренесанс» досліджень з української історіографії: з'являється роботи М.Марченка, П.Гончарука, Л.Коваленка, А.Беспалова, О.Лисенка, В.Лукеренка, В.Сокурєнка. В своїх працях, заснованих на класовому підході, науковці обирали предметом

симпатій радикальне народництво, яке намагалися наблизити до марксизму. Історіософський ракурс, якщо й мав місце в цих дослідженнях, завжди виконував допоміжну, другорядну функцію.

На четвертому етапі 1950-1980-х рр. в українській західній історіографії поряд з такими відомими дослідниками, як О.Оглоблин, з під пера якого виходить англomовне дослідження «Ukrainian Historiography. 1917-1956», з'являється ряд нових імен. Я.Пеленський, І.Лисяк-Рудницький, З.Когут, О.Пріцак, Л.Білас, Ф.Сисин, Є.Пизюр приділяють увагу історософським, громадсько-політичним, культурологічним ідеям українських мислителів у контексті національного поступу і суспільної свідомості різних епох, з'ясовують значення народницької і державницької течій в українській інтелектуальній історії.

П'ятий період у розробці теми припадає на 1990-і рр. Вже з кінця 1980-х рр. в Українській РСР знімалися «табу» з усіх українознавчих сюжетів, радянські вчені зверталися до спадщини своїх попередників, відновлювалася перервана традиція національної історіографії. Одночасно відбувалася рецепція ідей і досягнень діаспорної історіографії, поступово зусилля пострадянських і зарубіжних науковців поєднувалися, чим було подолане провалля між обома українськими традиціями осмислення історії. Від науково-популярних просвітницьких статей і перевидання раритетів науковці переходили до ґрунтового дослідження окремих історіософських сюжетів та створення широких узагальнень інтелектуальної історії України останніх століть. У цій ситуації актуалізувалося значення терміну «історіософія», який увірвався в безліч різнохарактерних праць. Озброєні цією категорією дослідники прагнуть визначити тип історичної науковості, властивий історичному мисленню доби національного відродження. У цьому річищі – узагальнюючі праці з історії України Н.Яковенко і Я.Грицака, в яких приділено багато уваги історіософським концепціям української старшини і церковників XVII-XVIII та інтелігенції XIX-XX ст.; дослідження з теорії та історії української політології та історіософії XIX-XX ст. В.Потульницького; аналіз історіософії українського консерватизму С.Гелея; спроба експлікації поняття та аналізу явища історіософії на матеріалах російської філософії історії та науки другої половини XIX ст. Т.Попової; цікава модель взаємодії філософсько-світоглядних та наукових складових історичної творчості М.Грушевського, запропонована О.Пріцаком [3].

Особливе значення мають сучасні дискусії навколо характеру і змісту українського історіографічного процесу. Наприклад, важливим видається заперечення Ю.Пінчуком, Я.Дашкевичем і І.Гиричем існування непорушної грані між народницькою і державницькою історіографіями. Спільне більшості наукових праць усіх п'яти періодів полягає в тому, що їхні автори розглядають історіософію крізь призму проблематики конкретного дисциплінарного кола: історіографії, історії суспільно-політичної думки та ідеології, культурології, літературознавства, політології або філософії. На нинішньому етапі історичної науки, коли знята ідеологічна конфронтація, своєчасним видається конструктивне дослідження усієї спадщини української історіософії і, зокрема, відтворення загальної картини контактів історичної науки, історіософії та історичної свідомості.

Отже, відсутність в українському історичному мисленні теорії історичного пізнання не стало на заваді достатньому розвитку сцієнтистського аспекту історіософії, завдяки чому еволюція української історіософії в головних рисах відповідає розвитку вітчизняної історичної науки.

### **Список використаних джерел**

1. Репина Л.П. Вызов постмодернизма и перспективы новой интеллектуальной истории //Одиссей. Человек в истории. 1996. – М., 1996. – С.25-38.
2. Гуревич А.Я. Историк XX века в поисках метода // Одиссей. Человек в истории. 1996. – М., 1996. – С.9.
3. Колесник І.І. Курс української історіографії у вищій школі: Нова модель викладання //Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Вип.1. – Дніпропетровськ, 1997. – С.318.

## ІСТОРИОСОФСЬКІ ТА ДЕРЖАВНИЦЬКІ ІДЕЇ В ПРАЦЯХ М.І. КОСТОМАРОВА

На нашу думку, зважаючи на перебіг останніх подій, які відбуваються в Україні, досить актуальною постає проблема взаємовідносин між історіософією та історією українського народу.

Дослідницький інтерес до історіософії пов'язаний з усвідомленням специфіки філософського мислення в українській інтелектуальній культурі. Сьогодні в літературі не існує цілісної картини української історіографії, хоча значення спадщини її творців для подальшого розвитку української історичної науки не підлягає сумніву.

Формування історіософських та державотворчих ідей та концепцій було висвітлено багатьма відомими українськими культурними діячами у добу становлення українського національного руху XIX ст. Саме в цей період безліч вчених висвітлюють та формують у своїх працях національно-культурний образ українців, як народу, що має свою власну історію.

На особливу увагу заслуговують погляди М.І. Костомарова, який на думку М. С. Грушевського, був «ідеологом українського національного руху», провідником українського національного відродження та автором історичних, етнографічних праць, зміст котрих, попри численні застереження наступників, був виявом українського національного руху. Так, зокрема в дослідженні М. І. Костомаровим пісенного спадку українського народу, на думку М. С. Грушевського, було показано ключ до народних мас для провідників боротьби з поневоленням в Україні [2, с. 3–4; 3, с. 10–15].

В альманахах 30-40-х років XIX ст. поширилась мода на формули романтичної традиції – національність, народність, українську народну пісню. Для М. І. Костомарова саме цього періоду ідея народності була лейтмотивом літературних інтересів України і Росії. Але, учасники гуртка І. І. Срезневського (зокрема М. І. Костомаров) у Харкові не виявляли уваги до теоретичних дискусій, пов'язаних з цими ідеями. На думку А. Шамрая, українські пам'ятки цікавили М. І. Костомарова як майбутнього ідейного вождя передовсім як матеріал для історико-ідеологічних висновків. Слід зазначити, що з 1930-х років і в наступні два десятиліття у розвідках радянських вчених про діяльність М. І. Костомарова, виявилися ідеологічні штампи. М. І. Костомарова, як і дослідників його творчості 1920–1930-х рр. оцінювали як поміркованого ліберала, представника дрібнобуржуазної історіографії, котрий вбачав зміст історичного процесу в національних рухах та відводив велике місце побутовій історії народу. Особливе місце у вивченні особистості та творів історика посідають роботи Ю. А. Пінчука, котрий наголошував на особливій важливості введення вченим народного елементу в історичну науку та наявності в історіографічній концепції історика фатальної віри в ідеалістичне уявлення про народний дух [5, 443–450].

У новітніх розвідках українських вчених присутнє нетрадиційне тлумачення причин початку наукової творчості вченого. М. І. Костомаров, займаючись українською історією, самоідентифікувався захищаючи право української культури на життя [1, с. 43].

На думку сучасних українських дослідників, М. І. Костомаров почав розглядати етнографію як науку про минуле і сьогодення. У цьому М. І. Костомаров продовжував ідеї Й. Г. Гердера, про те що «...ніхто не перебуває тільки в своєму часі...». Однією з головних ознак народності для М. І. Костомарова була мова, отже, праці вченого з вивчення народної літератури були важливим фактором у формуванні національної самосвідомості українського народу [10, с. 13, 16, 21, 29, 43].

В той час побутував погляд, що історичний факт можна було віднайти в пісні, народній творчості, в котрій відображається сутність людини. Цей рух на початку 1840-х рр. торкнувся нащадків малоросійської козацької старшини, котра прихильно ставилася до народного одягу, «нашої мови» в «Енеїді» І. П. Котляревського, шукала роздуми, філософію в «Малороссийской Истории» М. Маркевича оскільки вони склали цінність та основу історії.

Укладання історичних пісень, збирання українських народних пісень, дум,

дослідження народної культури і звичаїв були головними засобами, за допомогою яких творився образ народу, формувалися національна самосвідомість. На той час саме у згаданих формах українська міфопоетична творчість зберігала розуміння історичних подій там, де вони стиралися в історичній пам'яті [5, 443–450].

До розвитку етнографічного напрямку в українській історіографії М. І. Костомаров долучився й у 1843 р., захистивши в Харківському університеті другий варіант дисертації «Об

историческом значении русской народной поэзии». Вчений зауважував, що киево–руська епоха не справила такого сильного враження на український народ як у Росії: «...різниця між історичними піснями Великої та Малої Русі разюча. У великоросів залишились перекази про глибоку київську давнину, у малорусів діяльний плін наступних часів, здається стерли усю старовину...» хоч ці перекази й мали спільні риси [8, с. 108; 9, с. 4].

Пізніше, вчений зауважив, що риси богатирів в українській народній поезії були відсутні оскільки були притаманні усьому українському народу [5, 443–450].

Саме в цій роботі М. І. Костомаров, як і його попередники, наголосив на окремішності українського та російського народів, їх мови та загалом культури, вказавши, що «руська народність завжди поділялася на дві половини: південноруську та великоруську...» [8, с. 47–49].

Таким чином, можна дійти висновку, що М.І. Костомаров головною ознакою народності вважав мову, літературу, фольклор, національно-культурні звичаї та традиції, одяг, а сам історичний факт українського народу (докази народності) віднаходив в піснях, народній творчості. Варто відмітити, що він знайшов відмінні риси в історії українського і російського народів, а також довів, що ми українці – окремий народ із своєю власною історією, що має власну відмінну культуру, старовинні звичаї тощо.

### Список використаних джерел

1. Ващенко В. В. Лекції з історії Української історичної науки другої половини ХІХ – поч. ХХ ст. (М. І. Костомаров, В. Б. Антонович, М. С. Грушевський) / Ващенко В. В.: Навчальний посібник / В. В. Підгаєцький (ред.) Дніпропетровський Держ. у-т.– Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. – 140 с.
2. Грушевський М. С. З публіцистичних писань М. Костомарова / М. С. Грушевський // Науково–публіцистичні і полемічні писання М. Костомарова. Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії / іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М. Грушевський. – К.: Державне видавництво України, 1928. – С.3–21.
3. Грушевський М. С. Етнографічне діло Костомарова / М. С. Грушевський // Етнографічні писання Костомарова. Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії / іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М. Грушевський. – К.: Державне видавництво України, 1930. – С.9–24.
4. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії [Репринтне відтворення видання 1923 р.] / Дорошенко Д. І. – К., 1996. – 320 с.
5. Єгоров В.В. Ідейно-світоглядні основи обґрунтування М.І. Костомаровим національних та культурних особливостей українського народу (1830-1840 рр.) / В.В. Єгоров // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник» – 2015. № 96. – С. 443–453.
6. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф.104. – Спр.67. – 5 арк.
7. Короткий В. А. Оцінки «Исторических песен малорусского народа» В. Антоновича та М. Драгоманова на шпальтах періодичних видань другої половини 1870–х рр. / В. А. Короткий // УДЖ – 2010. – №6. – С.50–65.
8. Костомаров Н. И. Об историческом значении русской народной поэзии / Н. И. Костомаров // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Упор., приміт. І. П. Бейко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. – К.: Либідь, 1994. – С.44–200.
9. Костомаров Н. И. Записки о Южной Руси изд. П. Кулиша Т–Ій Рец. / Н. И. Костомаров // Отечественные записки. – 1857. – Т.112. – №6. – С.41–74.
10. Яценко М. Т. М. І. Костомаров – фольклорист і літературознавець / М. Т. Яценко / Костомаров М. І. Слов'янська філологія. – К.: “Либідь”, 1994. – С.5–43.

## ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ІСТОРІОСОФІЇ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА

Друга чверть – середина ХІХ століття позначені в Україні появою філософії української ідеї як теоретичної самосвідомості українського національного відродження, що визначала спрямування розвитку культури України даного періоду. Загалом кажучи, цей процес відбувався як складова частина загальнослов'янського, ширше – всеєвропейського руху, спрямованого на пізнання минулого з метою усвідомлення сутності й сенсу існування свого народу, усвідомлення самотності етносу.

В Україні розробку філософії української національної ідеї започатковують члени Кирило-Мефодіївського товариства – таємної політичної організації, що була створена в Києві у грудні 1845 року і проіснувала до березня 1847 року, коли її, за доносом студента Петрова, було розгромлено царським урядом [1, 110].

Як відомо, М. Костомаров є автором головного ідеологічного документа Кирило-Мефодіївського товариства «Книги буття українського народу». У цьому постулаті, адресованому найширшим верствам населення, в стислій формі міститься образ історіософської концепції, що мала своє наукове, теоретичне і політичне обґрунтування в подальшій творчості М.Костомарова та інших членів товариства. У центрі концепції головна, з огляду на філософію національної ідеї, проблема «Україна і світ», ґрунтується на основі традицій тогочасного романтизму, поєданого з ідеями християнської філософії, яка завжди визначала спрямування української культури. Згідно цієї концепції, історія є накреслений Богом шлях людства. Завершення історії можливе при дотриманні двох передумов, які відповідають первісному Божому задумові: всі народи і племена повинні жити на основі рівності, свободи, що панує як всередині кожного народу, так і у відносинах їх один до одного. Віра й любов до єдиного істинного Бога є другою необхідною передумовою [3, 25].

У центрі історіософських поглядів М.Костомарова – переконання в тому, що головний зміст і спрямування історичного процесу визначає народ. Народне життя – ось головна тема історичних пошуків М.Костомарова, що чітко усвідомлюється ним вже на початку творчого шляху. Ще в першій своїй дисертаційній праці «Про причини і характер унії в Західній Росії», яка не була допущена до захисту і, за наказом С. Уварова, спалена, він так пояснював причини, які визначали центр його уваги навколо проблеми життя народу й, передусім, рідного народу України: «... я читал много всякого рода исторических книг, вдумывался в науку и пришел к такому вопросу: отчего это во всех историях толкуют о выдающихся государственных деятелях, иногда о законах и учреждениях, но как будто пренебрегают жизнью народной массы? Бедный мужик, земледелец, труженик как будто не существует для истории; отчего история не говорит нам ничего о его быте, о его духовной жизни, о его чувствованиях, способе проявления его радостей и печалей? Скоро я пришел к убеждению, что историю нужно изучать не

только по мертвым летописям и запискам, а и в живом народе... Но с чего начать? Конечно, с изучения своего русского народа; а так как я жил тогда в Малороссии, то и начать с его малороссийской ветви». [2, 46].

Історія народу має спрямовуватись, вважає М. Костомаров, до пізнання «народного духу», який є першоосновою історичного розвитку. Передусім йшлося про ствердження самотності українського народу, неповторності рис, що визначають його характер, мову. На той час це завдання було чи не найважливішим в плані зусиль, спрямованих до відродження національної самосвідомості українського народу.

«Історія – це не опис життя вождів і ідей, а опис прагнень, дій і відчуттів народу» – таким було кредо Костомарова, якому він прагнув слідувати впродовж всього свого життя.

Земна історія, за М. Костомаровим, має два чітких виміри: а) наближений до священного світу Бога; б) емпіричний. Перший вимір характеризується абсолютними характеристиками чистоти, недиференційованості, безгрішності. Другий – гріха, забуття Божих заповідей, зла. У контексті реалізації Божого плану постає і проблема обраного Богом

народу, народу-месії. За версією М.Костомарова, якраз український народ повинен виконати свою місію – «пробудити» всі слов'янські народи і об'єднати їх на принципах християнської рівності, братерства, любові у новій єдності – федерації слов'янських народів. Крім того, уявлення про християнського Бога з самого початку у М. Костомарова пов'язане з ідеєю соціальної та політичної рівності. Тому поділ людей, наприклад, на багатих і бідних і гноблення останніх є свідченням відступництва «сильних світу цього» від Бога, бо «той, хто зневажає бідняка, той зневажає Творця». Більша частина подальшого тексту присвячується козацькій епосі, яка розглядається М. Костомаровим як стан ідеальної спільноти, в яку ворожа «соціальна структура» привноситься ззовні – з Польщі та Московії. Український народ доби Козаччини зображується як замкнена єдність, «тіло», якому відповідає певний «національний дух» і якому надаються однозначно позитивні характеристики. Так, козацьке середовище складається виключно із «братів», рівних у всьому між собою. Завдання для українського народу, визначене Богом, на козацькому етапі його історії полягає у тому, щоб тримати «чистоту християнську», обороняти «віру святую» і визволити ближніх із неволі. Перебування у козацькому стані асоціюється виключно із такими чеснотами, як «воля» і «рівність» [4, 152]. Доба ідеалізованого козацтва постає періодом своєрідного «Золотого віку» української історії [5, 85]. Як можна припустити, реалізація сенсу буття українського народу в історії полягає, за Костомаровим, у досягненні стану безпосередньої єдності з Богом, зі сферою сакрального. І незважаючи на те, що Україна постійно доводить свою відданість Богу («держалась закону Божого», «щиро молилась Богу»), зреалізувати бажаний стан заважає знову ж таки постійне проникнення іншородного елемента в українське народне «Тіло» – німців, «москалів», «жидів», «ляхів» як представників чужих націй та царів і панів – як представників вищих соціально-майнових прошарків. У «Книгах буття...» зустрічається цікаве виведення соціально-класового іншородного зла із національного та заперечується причетність до трагічних колізій тогочасного життя слов'янського духу, коли говориться, що «цар і панство не слов'янським духом створено, а німецьким або татарським. І тепер в Росії хоч і є деспот-цар, однак він не слов'янин, а німець, тим і урядники у нього німці; оттого і пани хоч і єсть в Росії, та вони швидко перетворюються або на німця, або у француза...» [3, 72].

Формування державності завжди відбувалося так, що сильніша народність пригнічувала слабші, намагалася підкорити, а іноді асимілювати їх. Тому жодна держава в світі, в тому числі й Російська імперія, не складала однієї народності, і навряд чи є народ, в якому не можна було б виявити нинішнє й минуле існування складних частин, які володіють своєю самобутністю. Це стосується й українського народу, його місця і положення в Російській імперії. Доводячи самобутність українського народу, його культури і світогляду, М. Костомаров пов'язував це з такими рисами українського народу, як індивідуалізм, схилення до ідеалізму, глибока релігійність, демократизм, замилювання свободою, нехоть до сильної влади. Упродовж життя він обстоював самобутність українського народу, його право на гідне існування, підняття та розвиток національної культури, його рідної мови. Важливішим чинником піднесення національної самосвідомості, розвитку духовної культури свого народу вважав розвиток освіти, науки з повсемісним викладанням їх здобутків українською мовою. «Поки на південно-руській мові не будуть повідомлюватися знання, – писав М. Костомаров, – доки ця мова не зробиться провідником загальної освіти, до того часу всі наші писання на цій мові – блискучий пустоцвіт, і потомки назвуть їх результатом примхи, бажання для забави переодіватися із сюртука в свитку і припишуть їх більш моді на народність, ніж любов до народу» [6, 15].

Обґрунтування федеративної організації державності М. Костомаров знаходив в історії Київської Русі, її удільно-вічовій системі, яка тяжіє не стільки до єдинодержавності, скільки до федеративних засад, на основі яких формувалась державно-адміністративна структура, що впливала із суті становища слов'янських народів, їх життя. «Удільність», з погляду Костомарова, це такий лад, при якому самобутні частинки разом утворюють одне державне тіло. Найповніше переваги такого устрою проявились в Україні тоді, коли замість довільних князівств почали виступати самобутні землі за природним поділом. За конкретних умов розбудови своєї державності Україна завжди прагнула саме до такої форми державного устрою, який виробився в організації українського козацтва.



Впродовж довгої історії в Україні не було повного прояву федералізму, тому Костомаров все-таки вважав за потрібне розвиток українського народу пов'язувати саме з такою формою організації в майбутньому, фіксує це в програмних документах братства. «У майбутньому Слов'янському союзі, в який ми віримо і до якого сподіваємося, – зазначалося в них, – наша південна Русь повинна становити одну державну цілість на всьому просторі, де народ говорить українською мовою, зберігаючи єдність (з Росією), засновану не на згубній, мертвій централізації, але на ясній свідомості рівноправності своєї власної користі... то ж ні росіяни, ні поляки не вважають своїми землі, заселені нашим народом»[6, 67]. При цьому М. Костомаров постійно підкреслював, що визнання за народом його окремішності, права своєї особливості при всезагальній і особливій свободі не призводить до ворожнечі між народами, до «відокремленості».

Отже, виходячи з поглядів М. Костомарова, якщо державне начало буде дотримуватися взаємоповаги до народностей, ставитися до них не як до другорядних, підпорядкованих, нижчих, вище яких є пануюча народність, а як до самобутніх, самоправних, тоді не може бути ні незадоволення до держави, ні ворожості до інших, разом з'єднаних народностей.

### **Список використаних джерел**

1. Історія української літератури XIX століття./ за ред. М. Я. Яценка. – Кн.2.(40-60 рр. XIX ст.) – К.: Либідь, 1996. – 236 с.
2. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография. – К., 1990. – с.705-721
3. Микола Костомаров і проблеми суспільного та культурного розвитку української нації. – Рівне, 1992.
4. Панченко В. Неубієнна література. – К.: Твім інтер, 2007.
5. Українська Муза. Поетична антологія. Вип. 3. – К.: Обереги, 1993. – с. 110.
6. Шевченко, Куліш і Костомаров у Кирило-Мефодіївському товаристві // Рад. літературознавство. – 1989. – №7.

Піменова О. О., к.соц.н., доц., кафедри філософії, політології та права  
Луцький національний технічний університет

## **РОЗБУДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: В УМОВАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ**

Процес гуманітаризації та гуманізації вищої освіти, на нашу думку, набуває за сучасних умов нового звучання. Це обумовлюється тим, що сьогодні і гуманізація, тобто процес, що забезпечує актуалізацію гуманістичних принципів в освітніх практиках, і гуманітаризація, тобто насичення вузівського навчального процесу за будь-якою спеціальністю такими гуманітарними дисциплінами (чи посилення гуманітарної складової професійно-орієнтованих дисциплін), які б сприяли формуванню громадянських якостей майбутніх фахівців, повинні спрямовуватись на виховання вільної особистості – суб'єкта розбудови незалежної демократичної держави та формування громадянського суспільства в Україні. Зазначимо, що цей процес є складним і довготривалим. Це обумовлюється тим, що про громадянське суспільство можна говорити лише тоді, коли поряд з офіційною владою і законом існує й «оживляючий» їх елемент – вільна, самодостатня і творча особистість. Будучи сферою свободи на відміну від необхідності, вимушеності, дотримання встановленого владою порядку, громадянське суспільство складається з приватного життя людей, вільного ринку, безперешкодного поширення цінностей (інтелектуальних, духовних, релігійних, моральних), різноманітності інтересів, можливостей і способів їх висловлення та здійснення, сукупності вільно встановлених міжособистісних зв'язків (родинних, обцинних, економічних, культурних, релігійних).

Громадянське суспільство – це перш за все суспільство, що засновується на гуманістичних принципах міжіндивідуальної взаємодії, на гуманізації усіх сфер суспільного

життя, в тому числі освітньої сфери. Подвійну роль останньої у розбудові громадянського суспільства в нашій країні важко переоцінити. По – перше, це демонополізація освіти, тобто поява навчальних закладів недержавної форми власності, які засновуються за ініціативи громадян і, безперечно, є елементом громадянського суспільства. По – друге, це гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищій школі, які у своїй єдності визначають сутність та феномени так званої громадянської освіти, спрямованої на формування вільної, творчої особистості – громадянина.

Завданнями громадянської освіти є: формування громадянської позиції майбутніх фахівців; їх озброєння «громадянськими знаннями» та розвиток «громадянських навичок». При цьому громадянська позиція передбачає: розвиток впевненості людини у можливості своєї участі у суспільному житті; у здатність впливати на життя громади; власне участь у громадсько-політичному житті суспільства; виконання своїх громадських обов'язків; відстоювання своїх прав і свобод, прояв відкритості, терпимості і відповідальності при реалізації своїх прав. «Громадянські знання» – це перш за все знання актуального політичного і суспільного контексту; знання своїх політичних, громадянських, соціальних і економічних прав, а також своїх громадянських обов'язків. «Громадянські навички» можна визначити як здатність пояснювати, аналізувати, оцінювати і відстоювати свою позицію; використовувати свої знання та вміння активної участі у громадсько-політичних процесах. Таким чином, громадянська освіта повинна сприяти збільшенню компетентності особистості у питаннях суспільного устрою, розвивати свободу її висловлювань та дій, формувати громадянську культуру, що є надзвичайно актуальним в умовах сучасного українського суспільства.

Щодо академічного дискурсу, то зазначимо, що концепт громадянської освіти широко використовується сьогодні в науковій літературі соціально-психологічного, педагогічного, та соціологічного спрямування. Розробляючи концепції громадянської освіти, вітчизняні вчені акцентують взаємозв'язок між громадянськістю та свободою особистості, формування яких визначається ними як головне завдання громадянської освіти. Так, Л.Лепіхова стверджує, що «громадянськість ґрунтується на такому яскравому вираженні індивідуальності, як потреба в незалежності, свободі держави, її народу і окремої особистості. Поняття «свобода» і «незалежність» чи не найбільше визначають рівень громадянської позиції кожного. З ними пов'язано усвідомлення потреби суверенної держави, демократичних форм правління, захисту й поважання прав особистості, її свободи. Саме через активне обстоювання або відвойовування цих смислів для народу може найбільш окреслено виявлятися рівень громадянськості людини в різних її формах. Якщо індивідуальність може розкритися сама по собі в процесі вікового розвитку, а дія чинників зовнішнього середовища за всіх умов стимулює розвиток механізмів соціалізації й формування особистості, то громадянськість сама по собі не викає. Її, по-перше, треба виховувати з дитинства. По-друге, смислопереживання громадянськості державна система має підкріплювати конкретними діями протягом усього свідомого, зрілого життя людини, оскільки зв'язок між людиною і державою двобічний» [72].

Зазначимо, що за сучасних умов фахівцю з вищою освітою потрібні не лише знання, вміння та навички зі своєї професії, але й знання щодо своїх громадянських прав і свобод, вміння їх захистити, навички участі у суспільному житті, вирішенні громадських проблем, організаторські вміння тощо. Саме тому вітчизняна освіта повинна змінюватися відповідно до тих політичних та соціально-економічних змін, що відбуваються в нашій країні. З огляду на це, можна стверджувати, що громадянська освіта з її призначенням сприяти формуванню громадянськості та свободи як сутнісних рис сучасної особистості є відповіддю на соціальний запит.

У цьому контексті зазначимо, що громадянська освіта отримала розвиток практично в усіх демократичних країнах. Так, ґрунтовний досвід з її впровадження накопичено у Великій Британії, США, Канаді, Франції, Італії, Нідерландах та інших розвинутих країнах світу, де розроблено навчальні курси, створено різноманітні підручники, науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку викладачів. Значних зусиль щодо впровадження громадянської освіти, яку ще називають освітою для демократії, докладають і посткомуністичні країни – Польща, Румунія, Латвія.

Порівнюючи зміст, методики, підходи та масштаби національних систем громадянської освіти, ми дійшли висновку, що, незважаючи на їх відмінності, спільною є мета – виховання громадянина, який цінує та готовий відстоювати ідеали свободи, демократичні цінності і права людини. Так, одним із визначальних положень «Концепції громадянської освіти в Україні» є твердження про завдання актуалізації свободи особистості у контексті такої освіти. У концепції зазначається, що зміст громадянської освіти має бути зорієнтовано не лише на розвиток уявлень молоді про громадянськість та шляхи її реалізації на основі знань з різних наукових галузей, а й на формування громадянської культури особистості, що включає насамперед: усвідомлення абсолютної цінності прав людини, свободи особистості; усвідомлення себе як громадянина і патріота України; почуття власної гідності, гуманізм, толерантність, плюралізм, здатність до компромісу; усвідомлення себе як особистості, спроможної впливати на ситуацію в державі; критичне сприйняття соціально – політичної інформації, усвідомлення можливості та цінності самостійного політичного вибору; готовність відповідати за власні рішення та їх наслідки [60].

До характеристик громадянської культури особистості, які перелічені у цитованій нами «Концепції громадянської освіти в Україні» та визначають емоційний та ціннісний компоненти цієї культури, необхідно, на наш погляд, додати й характеристики її когнітивного та конітивного компонентів. Серед когнітивних треба зазначити такі, як високий рівень правових та політичних знань; аналітичні здібності, вміння та навички адекватного сприйняття актуальної соціальної ситуації, своїх дій у цій ситуації та їх наслідків для себе особисто, для оточуючих людей та суспільства в цілому, тобто розвинуте соціологічне мислення; чітке знання людиною своїх громадянських прав та свобод, інших конституційних норм тощо. До конітивної складової громадянської культури особистості, на нашу думку, треба віднести активну самодіяльність особистості як суб'єкта суспільних відносин; її участь у роботі громадських організацій, об'єднань, рухів; участь у громадсько-політичних, зокрема протестних акціях; вміння та навички активної громадської діяльності, в тому числі, спрямованої на відстоювання своїх прав і свобод (без порушення прав і свобод інших людей).

Тобто громадянська культура є результируючою політичної, правової, когнітивної, конітивної тощо культури індивіда, а також культури його особистісної свободи. Акцентуючи на останньому, ми виходимо з того, що, по-перше, громадянська культура може бути притаманна лише вільній особистості, по-друге, актуалізуючись у громадянській культурі людини, зокрема в її активній громадській діяльності, особистісна свобода із індивідуальної характеристики перетворюється на важливу соціальну якість людини – громадянина, актуалізуючи тим самим її соціальну суб'єктність. По-третє, саме у контексті феномену громадянської культури особистісна свобода збігається із базовими цінностями демократії. Перш за все вона виявляється у таких своїх вимірах, як індивідуальна свобода, тобто право діяти на власний розсуд в особистому житті, здатність до самореалізації та самоврядування всіх сфер своєї життєдіяльності – від вибору супутника життя, професії до визначення стилю своїх побутових, дозвіллевих тощо практик; та громадсько-політична свобода, тобто право вибору і обрання представників влади, свобода совісті, свобода слова, зборів тощо.

Як невід'ємний елемент громадянської культури особистісна свобода виявляється в такій демократичній цінності, як солідарність, тобто взаємне визнання і повага громадян до особистих і політичних прав і свобод; визнання громадянами певних обов'язків перед державою і соціальною спільнотою, усвідомлення взаємозв'язку між особистим і загальним благом.

Отже, формування в Україні громадянського суспільства і демократичної держави безпосередньо залежить від здатності громадян реалізовувати на практиці свої основні права, брати активну участь у громадському житті, відповідально ставитися до політичної системи; від наявності у них навичок вирішення індивідуальних та суспільних проблем. Такі здібності повинні закладатися насамперед системою освіти, оскільки «люди не народжуються зі знанням того суспільного і політичного ладу, які часом зумовлюють можливість існування свободи для них і їхніх дітей. Такі речі треба набути, їм необхідно навчати». У цьому контексті освіта «відіграє виняткову роль у вільних суспільствах», оскільки «у

демократичній державі уряд є слугою народу – народу, здатність якого творити, витримувати і поліпшувати цей уряд залежить до великої міри від якості і ефективності освітньої системи, через яку він проходить» [1, с.77]. При цьому, отримані людиною знання, насамперед з таких дисциплін, як філософія, соціологія, політологія, соціальна психологія тощо, на нашу думку, мають підтримуватися навичками участі у житті суспільства. Тому вузівські освітні програми необхідно спрямовувати на формування практичного, аналітичного і критичного мислення студентів. Реалізація цієї мети передбачає перетворення студентів із пасивних об'єктів педагогічного впливу в активних учасників навчального процесу, тобто становлення суб'єкт – суб'єктних відносин, педагогіки партнерства у ВНЗ. Завдяки цьому у майбутнього фахівця формується відчуття повноправного учасника всього суспільного процесу, його громадянська культура.

Виходячи з потреби забезпечення всебічного зв'язку між освітою і формуванням громадянського суспільства, в основу вузівських навчальних програм необхідно покласти його основні принципи і цінності. Певний виховний вакуум, який утворився у вітчизняній системі вищої освіти за часів незалежності, може і повинен бути заповнений ідеологією громадянськості. Саме ця ідеологія, на нашу думку, є досить дієвою у підготовці майбутніх фахівців як людей з активною громадянською позицією, патріотів своєї країни. Громадянська освіта виступає важливим засобом здійснення даних цілей. Посилення громадянського змісту, демократизація освіти, поряд з оновленням змісту академічних курсів передбачає зміни в методиці їх викладання, пріоритетність особистісно орієнтованих, інтерактивних методів, які забезпечать активну та відповідальну участь студентів у навчанні з метою не тільки здобуття професійних знань та навичок їх застосування, але й набуття знань, вмінь та навичок щодо реалізації своїх громадянських прав та свобод.

#### **Список використаних джерел**

1. Роголин Я. Роль громадянської освіти у формуванні громадянського суспільства. Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали II міжнародної наукової конференції (Одеса, 24-26 травня 2002р.) / Укладач Л.Марголіна; Канад. – укр проект «Демократична освіта», М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Одеська національна юридична академія. – К.: Ай Бі, 2003. – 729с.
2. Лепіхова Л.А. Онтогенетичний погляд на соціально-психологічні властивості громадянської та політичної культури / Л.А.Лепіхова. //Педагогіка і психологія. – 1 (XXXVIII). – 2003. – С.30 – 38.
3. Концепція громадянської освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu-democracy.org.ua/newsletter/vol2/formy.html>. – Назва з екрану.

Сільвестрова О. Ю., к.ф.н.,  
доц. кафедри філософії, політології та права  
Луцького національного технічного університету

### **ІДЕЯ НАРОДНИЦТВА У ІСТОРІОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ М. І. КОСТОМАРОВА**

Навколо імені М.Костомарова та його спадщини велися і точаться не лише наукові дискусії, але й гостра ідейно-політична боротьба, зіткнення полярних інтересів, світоглядних позицій різних авторів, напрямів, течій. Все це вимагає зваженої об'єктивної оцінки наукової спадщини вченого. Слід також врахувати і те, що романтичні мотиви у дослідженнях М.Костомарова були досить потужними і нерідко переважали над науковими. Значною мірою це пояснюється тим, що його історичні пошуки характеризувалася політичними протистояннями світоглядних позицій. Український романтизм у поглядах М.Костомарова переважав елементи ірраціоналістських та позитивістських орієнтацій при характеристиках сутності історичного процесу, явищ, подій, осіб.

З нашої точки зору, вивчення писемної спадщини історика можна об'єднати у наступні групи: 1 Дослідження форм зв'язків та взаємовплив європейської та української історії. 2. Праці, присвячені історії слов'янських народів. 3. Наукові дослідження з історії, соціальних, військових подій, культури, філософії, етики, побуту українського народу. 4. Розробки проблем духовності та методології, в яких автор звертається до народної культури, фольклористики, літератури, мови. 5. Дослідження історичної ролі визначних представників України та інших народів.

Щоб із наукових позицій аналізувати минуле українського народу, М.Костомаров не лише вивчав іноземні мови, але й українську, проблеми висвітлення історії в усній народній творчості, «закритих сторінок» минулого України на основах романтичного, позитивістського, ірраціоналістичного, релігійного вивчення історії та спробами її соціально-політичного аналізу. Провідною ідеєю всіх публікацій М.Костомарова була думка про написання дійсної історії українського народу та його духовного життя («Славянская мифология», 1846). У середині XIX ст. такі погляди історика значно відрізнялися від позицій російської офіційної науки (Е.Міллер, А.Шльоцер, М.Карамзін, М.Погодін, частково С.Соловйов), що стало черговими звинуваченнями М.Костомарова у «розкладі Вітчизни», «заперечення норманської теорії» та «українофільстві».

Саме через звернення до історії народу М.Костомаров вважається засновником народницького напрямку в українській історіографії [3, с.652-670]. Адже предметом його досліджень був «український народ», «селянська і козацька маса народу», які «перейняті духом волі та демократизму». Обстоюючи особливості духовності українців, М.Костомаров характеризував наступні його риси: індивідуалізм, прагнення до свободи та демократії, високу національну свідомість, ідеалізм, релігійність, освіченість, виховання тощо [1, с.6-9; 3, с.280- 282].

Пропаганда таких ідей не відповідала офіційній історичній думці, що обумовлювало неоднозначне ставлення до автора за життя і після смерті, викликаючи не лише схвалення, але й заперечення, необґрунтовану критику, замовчування.

Становлення історіософського світогляду М.Костомарова відбувалося під впливом вітчизняних та європейських мислителів, а у власних пошуках він на перше місце ставив не лише тогочасні проблеми історіографії, але й питання рушійних сил суспільного розвитку, проблеми української нації, життя народу та його культури, духовності. В осмисленні зазначених проблем М.Костомаров активно заперечував позиції представників російської історичної думки, які абсолютизували принципи державності як єдиної історичної сили, нехтуючи питання змісту життя народу. На його думку історичний процес не можна зводити лише до вивчення і пропаганди державності. Для історичного аналізу основним є не лише історія держави, а прагнення до реалізації ідей конкретної організованої спільноти людей та їх асоціацій, де людина не може загубитися у різноманітних політичних умовах. У складних процесах становлення історії люди не можуть бути бездушною масою чи матеріалом для функціонування держави, бо вони завжди виступають живою стихією історії, її змістом, а не формою [2, с.456-460].

Складна соціально-економічна ситуація, синтез ідей романтизму, народності, соціально-політичного, національного, визвольного аспектів знайшов своє відображення у діяльності та творчості «Кирило-Мефодіївського Товариства». Будучи одним із його засновників, М.Костомаров був автором програмних творів, у яких на основі тогочасного розуміння демократії, лібералізму, всеслов'янської федеративної республіки з шести основних слов'янських народів, релігії, моралі, сформулював основні положення українського національного Відродження. Програмні ідеї були ним викладені у «Книгах Буття Українського Народу (Закон Божий)», «Головних правилах Товариства», «Статуті Слов'янського товариства ім. св. Кирила і Мефодія», у відозвах: «Зверненнях до братів українців», «Зверненнях до братів великоросів і поляків».

Сам М.Костомаров зазначав, що його наукове кредо було у тому, щоб на першому плані було народне життя в усіх його окремих видах. Російська держава складалася з частин, що доти жили власним життям і довго після цього проявлялося у відмінних прагненнях розуміння державного ладу. Знайти і висвітлити ці особливості народного життя частин російської держави і складало для нього завдання занять історією [5, с.446-447, 460-461].

З особливою силою М.Костомаров підкреслював ідею єдності та відродження слов'янських народів, знищення самодержавства і кріпацтва, станових привілеїв, релігійну свободу та віротерпимість, науку, виховання та освіта для всіх народів, організацію сільських шкіл, ідеї гуманізму, свобода думок [4, с.316-317].

М.Костомаров переконливо довів, що український народ пройшов довгий, складний і самотній історичний шлях, вистраждав право на волю, мову, етнічну культуру та власну державність.

Значний творчий доробок М.Костомарова став невід'ємною частиною не лише української, але й європейської історіографічної та історіософської думки.

### **Список використаних джерел**

1. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х томах / Д. І. Дорошенко. – К.: Глобус, 1992. – Т. 1 (до половини XVII століття). – 238 с.
2. Драгоманов М. П. Нові українські пісні про громадські справи (1764 – 1880) / М. П. Драгоманов // Вибране (...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні) / Упоряд. та авт. іст. – біогр. нарису Р. С. Міщук; Приміт. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. – К.: Либідь, 1991. – 688 с. – («Пам'ятки історичної думки України»).
3. Замлинский В. А. Николай Иванович Костомаров – историк / В. А. Замлинский // Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров ; [сост. и ист. – биогр. очерк В. А. Замлинского ; примеч. И. Л. Бутича. – К.: Изд-во при Киев.ун-те, 1989. – 736 с.]. – («Памятники исторической мысли Украины»).
4. Костомаров Микола Іванович. Книги буття українського народу / Микола Іванович Костомаров // Історія філософії. Хрестоматія: Навч. посібник ; Упорядики М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – С.316-317.
5. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография / Н. И. Костомаров ; [сост. и ист. – биогр. очерк В. А. Замлинского ; примеч. И. Л. Бутича. – К.: Изд-во при Киев.ун-те, 1989. – 736 с.]. – («Памятники исторической мысли Украины»).

Ситник О. І., к.політ н., зав. кафедри філософії, політології та права

Луцький національний технічний університет

## **УКРАЇНЬКА ІДЕЯ У ТВОРЧОСТІ П. КУЛІША**

Перша спроба теоретичного формування і філософського осмислення української ідеї з'являється саме в документах Кирило-Мефодіївського товариства. Аналіз останніх показує, що українську ідею в жодному випадку братчики не розглядали як месіанську. Кирило-мефодіївцям чужий був комплекс винятковості українського народу, позаяк вони не бачили можливості її виправдання ні в релігійній, ні в культуро-історичній способи.

Український народ – частина слов'янства, наділена індивідуальними рисами. Він покликаний виконати свою місію, але не щодо всього людства а тільки стосовно слов'янства, в межах виключно слов'янського світу. Ця місія визначається не божественним промислом, а історичними традиціями народу.

Утвердження ідеалу свободи і рівності слов'янських народів – ось у чому вбачають кирило-мефодіївці служіння, покликання, місію України. Отже, утвердження ідеалу свободи й рівності – перша складова української ідеї.

Характерною особливістю світоглядної установки кирило-мефодіївців було те, що ідею України вони осмислювали винятково в контексті ідеї панславізму. Під останнім розуміли об'єднання всіх слов'ян в одну сім'ю, яка буде надихатися любов'ю до людства і розвивати християнські правила життя, вносячи тим самим новий елемент, новий імпульс у всесвітній поступ. Вищим покликанням, ідеєю слов'ян, на думку братчиків, було і залишається поширення мирної землеробської цивілізації, людинолюбивих моральних понять.

Наступна ознака української ідеї задекларована й обґрунтована кирило-мефодіївцями – її історичність, не есхатологічність. Для братчиків було очевидним, що українська самосвідомість наскрізь історична. Українська нація завжди жила своєю історією. Сучасне без минулого для українця позбавлене сенсу, позаяк останнє реально присутнє у сьогодні. Саме на традиції ґрунтується та внутрішня сила духу народу, яку кирило-мефодіївці схильні були перетворювати на засадничий принцип власної філософії історії, вважаючи, що в історика на першому плані має бути діяльна сила людської душі, а не результати її діяльності. Звідси теза Костомарова про необхідність вивчення життя людей, їхніх звичаїв та психіки як про головну мету історичної науки.

Для кирило-мефодіївців національне відродження – це перед усім відродження духовне, адже народи, згідно з Кулішем, різняться ідеалом, який сповнює душу народу всім, чим живе цілий народ як збірна особистість. Ідеал – це народне знамення, яке переходить у спадок від покоління до покоління.

Пошук “заглушеної, замовчаної, утаюваної істини народу” (Куліш) вважали за своє завдання речники української ідеї, починаючи з 40-х років ХІХ століття. Знайти цю істину означало для них досягнути сенс і зміст ідеї. Для кирило-мефодіївців українська ідея – це утвердження того світобачення, світосприймання, світовідчуття, які виробив у собі український народ упродовж власної історії і якими визначається спосіб його буття.

Серед братчиків слід виділити П. Куліша, у якого, до речі, вперше з’являється поняття “українська ідея”. Він намагається виробити ідеологічну програму для українського народу. Мріючи про розбудову державності України, він уявляв бажане майбутнє свого народу – рівного з іншими народами у федеративній організації народів тогочасної Росії. Він наполягав на ідеї рівноправного єднання Росії і України, виступав проти шовіністичної політики Росії щодо України.

Україна, вважав П. Куліш, має прагнути до розумної організації свого суспільного життя на засадах просвітительських і християнських ідеалів справедливості, соціально-класової згоди і братерства. Світоглядні позиції і творча діяльність П. Куліша мали ліберально-поміркований просвітницько-культурний характер. Він головним завданням вважав піднесення культурно-духовного рівня свого народу як основи для майбутнього мирного будівництва української державності.

П. Куліш намагається показати, що внутрішнім, національним фактором, який ослаблює Україну, є відсутність об’єднуючої злагоди між різними соціальними силами. На його думку, в умовах національного поневолення велика енергія народу втрачалась на самовиживання, на боротьбу за існування. П. Куліш наголошував на потребі врятування і плекання двох святинь української нації, що зазнають трагічних випробувань і втрат історичної пам’яті народу та його мови.

У Кулишеві концепції українського менталітету, національного духу, сутності національного характеру першорядними прикметами вважаються природжена духовність народу, вірність традиціям селянського укладу життя, чуттєвість, емоційність культури, її селянськість. Ідеалом щасливого влаштування життя українця Куліш уявляв “тихий рай” хліборобського хутірної побуту, по-русоїтськи протиставляючи його зіпсованості міської цивілізації.

Ідеї кирило-мефодіївців стали тим підґрунтям, на якому виріс увесь український рух, зорієнтований на досягнення особливостей світогляду українського народу, в межах якого тільки й могла постати українська ідея з усією її специфічністю й індивідуальною неповторністю. Особливий вплив на подальший розвиток української суспільної думки справила та спадщина братчиків, де обґрунтовувалася відмінність між українським та російським менталітетами і пов’язаного з ними прагнення до різних типів громадського життя.

## НАЦІОНАЛЬНІ І ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ М.КОСТОМАРОВА

Романтична філософія та історіософія середини ХІХ віку не були абсолютно новою істиною для української культури. Перманентні ідеї, що розвиваються на тисячолітньому відтинку часу, єднають культурні пласти в моноліт. На них виплекано українську літературу, власне українськість, національне і космогонічне світовідчуття, образи-символи. Стосовно останнього компоненту, компоненту-системи, то ми витворили матриархальну тріаду (а чи тризуб) образів-символів: язичницька берегиня – Пресвята Діва Марія – Україна державна.

М.Костомаров, досліджуючи слов'янську міфологію, фольклор, історію, орієнтується на цю тріаду як на наріжний камінь української культури. А відтак його праця «Книга буття українського народу» сприймається не як політичний документ, а синтетичний культурологічний. В ньому М.Костомаров швидше письменник, філософ, аніж історик чи політик.

Тріада ідей мислиться М. Костомаровим зовсім або майже ототожнено. Слов'янська ідея та ідея волі перевіряється Святим Письмом, узгоджується з ним. Костомаров вірить у детермінованість історичної долі України. Справедлива вона чи ні, але треба сподіватись і просити в Бога кращого майбутнього: «... І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до своїх братів всіх слов'ян, і знову почують крик «. Парадокс, але найчастіше в могилу її клали свої ж, брати-слов'яни. Одначе в душі християнської моралі Костомаров цього не «бачить», він – прощає. Образ України матеріалізовано в людську плоть; вона одностайна, одноголосна, як справді єдиний організм, а не мільйони окремих індивідуальностей. Колективна свідомість стала свідомістю монообразу. Пригадується образ України із драми «Милість божія» невідомого автора. Від цього барокового образу до романтичного шевченківського чи костомарівського образу розвивається перманентна ідея волі або образ-символ України державної [3, с.739].

Уперше в українській науці М. Костомаров звернувся до проблем етногенези українців, а також започаткував етнопсихологію, намагався порівняти з психологічного огляду українців, росіян і поляків.

Твердження про роль українців як моральних цивілізаторів другої «руської народності» не витримало іспиту часу. У Російській імперії через три роки після публікації «Двох руських народностей» посилюється гоніння навіть на українську мову. Тепер учений змушений переконувати царський уряд в цілком очевидному – у праві українського народу користуватися рідною мовою, хоча би «для домашнього вжитку», бо для вживання її в науці начебто ще не настав час». Таким емоційним захистом української мови М. Костомаров лише доводить хибність попередніх висновків про спільність росіян як державотворчої «народності» і українців, які в Російській імперії приречені на денационалізацію [1, с.65-66].

Значним поштовхом до розвитку історичної дамки на Україні були викладені М.І.Костомаровим у своїх багаточисельних працях ідеї про вічеве самоуправління у Київській Русі в удільний період, про українсько-російські стосунки, стосунки між Україною і Польщею, про джерела народних рухів на Україні і в Росії та ін. Що ж стосується історії саме України, то викладена ним у працях вона і до сьогодні є важливішим чинником підготовки нових праць, і на лише у плані їх густої насиченості джерелами, багато з яких на вбереглося до сьогоднішнього дня, а й у плані постановки питань, які потребують дальшої наукової розробки.

З позицій нових підходів важливим є започаткована М.І. Костомаровим боротьба за право української мови, розробка саме української історії, протистояння її великодержавної концепції з боку дореволюційної державної влади, яка, на жаль, виявляється і сьогодні. Ці проблеми є провідними в багатьох працях сучасних істориків: В.Г. Сарбея, М.Ф. Котляра та ін.[2, с.186].



Микола Костомаров – основоположник народницького напрямку в українській історіографії. Виходячи з того, що метою історичної науки є дослідження минулого, він у своїх працях відстоював самостійність української нації, самобутність українського історичного процесу, який, на його думку, був втіленням волелюбного демократичного руху українського народу.

Значення праць М.І. Костомарова як вченого-історика полягає в тому, що він не тільки збагатив нашу історіографію фактологічно та концептуально, але значною мірою демократизував історичне висвітлення минулого, бо «основне начало форм суспільного та політичного життя, вивченням яких займається історія, є народ...» [4, с.242].

#### **Список використаних джерел**

1. Гринів О. Українська націологія: ХІХ – початок ХХ століття. Історичні нариси. – Львів: Світ, 2005. – С. 63-68.
2. Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. Зал. / В.І. Астахова, К.В. Астахова, Є.О. Бахдарев та ін.: За заг. ред. М.І. Панова. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – С. 185-189.
3. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Сост. и ист. – биогр. Очерк В.А. Замлинского, Примеч. И.А. Бутича. – К.: Изд-во при Киев. Ун-те, 1989. – 739 с.
4. «Костомаров і проблеми суспільного та культурного розвитку української нації». Тези доповідей науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження М.І. Костомарова / Рівне, 1992. – 242 с

Шевель А. О., доцент кафедри філософії

Сумський національний аграрний університет

### **УСВІДОМЛЕННЯ ПРЕКРАСНОГО ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ УКРАЇНЦІВ**

Поняття національної самобутності належить до числа найбільш невизначених і дискусійних за змістом, має цілу низку термінологічних еквівалентів та смислових синонімів, фіксує водночас факт певної психологічної самобутності й відмінності різних народів. Разом з тим, проблема національної самобутності привертає до себе увагу дослідників різних галузей науки, однак до цього часу немає єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття, оскільки «національна самобутність», як і поняття «культура», відноситься до таких, які важко піддаються визначенню в силу своєї складності і багатовекторності.

Зумовлюючи сферу почуттів та норми поведінки, національна самобутність являє собою перш за все внутрішню готовність людини, соціальної групи, суспільства, нації діяти певним чином. Також національна самобутність є глибинним рівнем колективної або індивідуальної свідомості (і підсвідомого), визначає тип мислення і стиль життя суспільства або індивіда.

Основні шляхи й засоби реалізації національної самобутності, як зазначає Бичко І. це насамперед переорієнтація світоглядних позицій на пріоритетність духовних цінностей, гармонізація ціннісних орієнтацій спрямована на розумне поєднання здорових матеріальних потреб із потребами духовними; прилучення громадян до вищих духовних цінностей. Саме тому метою гуманітарної освіти має стати розвиток духовних цінностей та естетичної культури. Своєю чергою це зумовлює введення індивіда до світу вищих людських абсолютів і смислів, плекання індивідуальності як такої, формування морального інтелекту та естетичного смаку високого гатунку. Це можливе за умов виховання в людині потреби у прекрасному [1].

Старогрецький філософ Платон свого часу зазначав, що поряд із красивими речами існує краса як така, поряд з мужнім вчинком – мужність як така тощо. Цінності, на його

думку, існують у формі ейдосів – ідей. Таким чином, вони є буттям, але буттям ідеальним. У своїх витоках і первинних проявах цінності відображають реальне буття, проте у процесі своєї буттєвості набувають відносної самостійності, втрачають безпосередній зв'язок із предметною дійсністю й існують не просто як ідеальний, мислений образ дійсного, а як образ належного, бажаного, вимріяного, вистражданого, як ідеал, до якого треба прагнути, як мета, до якої треба прямувати. Такими цінностями для українського етносу є естетичні цінності, що виражені, зокрема, в його уявленнях, про прекрасне, та етичні – такі як воля, самостійність, незалежність, які разом з естетичними знайшли своє інтегральне втілення в національній ідеї.

Уявлення українського народу про прекрасне в усі часи були тим орієнтиром, до якого найбільшою мірою прагнула і прагне українська людина. Прекрасне обіймає усі сфери життєдіяльності українця, його можна застосовувати як для оцінки моральних дій людини, так і мистецтва, будьякої духовної чи практичної діяльності, явищ і предметів навколишнього світу.

Гармонійність природного світу закладена у підґрунтя життя людини, її поведінки в спільноті, визначає зміст її цінностей. Зароджуючись тоді, коли формуються підвалини народної ментальності, гармонійність як виявлення прекрасного стає в процесі розвитку української культури важливою світоглядно-ціннісною домінантою нації [4, с. 34].

Так, наприклад, народні закони краси і красивого знайшли відображення в численних прислів'ях, приказках, афоризмах, казках, описах, легендах, міфах, усній народній поезії: «Краса до вечора, а доброта до смерті», «Краса обличчя – в красі характеру», «Спочатку помилуйся зовнішністю, а потім зрозумій характер», «На красивому обличчі хліб не колоситься», «Видом богиня, а серцем відьма», «З красою в ліс за дровами не ходять», «Краса людських серед людей мандрує».

Прагнення краси, прекрасного охоплювало всі сфери життя українців, з'являлося в усіх видах життєдіяльності. Історія свідчить про те, що майже всі життєві ситуації український народ намагався наповнити красою, її вищий прояв він вбачав у природі, вважав своїм ідеалом природну красу. Побутовий устрій теж підпорядковувався ідеалам природної краси.

Подібно до того, як у давньогрецькому понятті калокагатії поєднувались уявлення про добро і красу, в українській художній культурі явища краси існували лише в проявах добра, любові, справедливості. Будь-який вид художньої творчості, все мистецтво і за змістом, і за формою пронизані високою мораллю, підпорядковані їй [2, с. 123].

В українській свідомості уявлення про красу та прекрасне набувають досить вагомого значення у життєдайності українців. Саме філософія серця і базується на обґрунтуванні категорії краси, прекрасного, гармонійного ладу української культури як головної життєтворчої спрямованості українського народу. В народі говорили «...красний як намальований..., що відбиває характерне для народної свідомості уявлення про красиве як точно відтворене, скопійоване» [3, с. 35].

Отже, національна самобутність формується і може змінюватись частково, набувати нових рис на протязі певного часу під впливом історичних, культурних, соціальних факторів в процесі розвитку нації. Специфічні особливості національної самобутності українського народу проявляються в сукупності різних факторів, важливе місце серед яких належить усвідомленню прекрасного: «Краса врятує світ».

#### **Список використаних джерел**

1. Бичко І. Парадигми і напрями філософського осягнення суспільного життя / І. Бичко [Електронний ресурс] // Філософія (2002): Предмет «Філософія», Тема 14. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/181/6320.htm>.
2. Гончарук П.С. Історія України з найдавніших часів до початку ХХ століття / П.С. Гончарук. – Навч. пос. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
3. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія / А. Івченко – Харків: Фоліо, 1999. – 304 с.
4. Кочура Н.М. Ціннісні домінанти духовної культури українства/ Н.М. Кочура // Освіта Регіонів. – Вип. 4. – ВДК «Україна», 2013. – С.34.

Матеріали Міжвузівського семінару на тему: «Історіософські та державницькі концепції в розвитку української соціально-філософської та політико-правової думки (до 200-річчя від дня народження М.І.Костомарова)». – Луцьк, ЛНТУ, 2017. – 28 с.

Враховуючи свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку тези доповідей і тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Тексти тез доповідей представлено у авторській редакції. Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на Матеріали Міжвузівського семінару на тему: «Історіософські та державницькі концепції в розвитку української соціально-філософської та політико-правової думки (до 200-річчя від дня народження М.І.Костомарова)».

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати та скорочувати текст.

Комп'ютерний набір і верстка: О. Сільвестрова

Редактор: О. Сільвестрова

